

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Humanitaar- ja sotsiaalainete õpetamine põhikoolis õppekava

Lauri Ratas
TÖÖ KÄSITLUS HARIDUSLIKE ERIVAJADUSTEGA KUTSEVALIKU ÕPPES
ÕPPIJATE HINNANGUL
Bakalaureusetöö

Juhendaja: kaasprofessor Kristi Kõiv

Tartu 2024

KOKKUVÕTE

Töö käsitlus hariduslike erivajadustega kutsevaliku õppes õppijate hinnangul

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli selgitada välja hariduslike erivajadustega kutsevaliku õppetes õppijate arvamused töö käsitluse kohta läbi järgneva uurimisküsimuse: Missugused on hariduslike erivajadustega kutsevaliku õppes õppijate arvamused seoses töö nelja aspektiga – töö tähendus, töötamise põhjused, eneseteadlikkus seoses töötamisega, teadmised töömaailmast? Andmete kogumiseks viidi läbi 12 poolstruktureeritud intervjuud kutsevaliku õppe õppijatega ühest kutsekoolist. Andmete analüüsimiseks kasutati kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi, mille tulemusena selgus, et töö mõiste ja ametid, milles sooviti töötada seostusid õppijatel enim erialaga, mida kutsevaliku õppes õpiti. Töötamise põhjustena toodi välja enim materiaalse vajaduste rahuldamist. Erinevaid ameteid teati peamiselt läbi pere ja tuttavate, kuid ise sooviti rohkem töötada erialal, mis olid seotud kutsekooliga, milles kutsevaliku õppes oldi. Töö tegemise kohta toodi välja, et seda tuleb teha hästi ning korralikult ja käituda tuleb tööd tehes eelkõige viisakalt.

Võtmesõnad: hariduslik erivajadus, kutsevaliku õpe, töö käsitlus

ABSTRACT

Meaning of work according to students with special needs who study in vocational choice education

The goal of this Bachelor's thesis was to determine the opinions of students with special needs who study in vocational choice education regards to their approaches to working. Data was gathered through the following research question: What are the opinions of learners with special educational needs on four aspects of work – the meaning of work, reason for working, self-awareness regarding working, knowledge of the world of work? The data collection process was carried out in the form of 12 semi-structured interviews with learners in vocational education from a single vocational school. Data was analysed by means of qualitative inductive content analysis which showed that the definition of work and the desired occupations were largely related to the professions which were studied in vocational education. Satisfying material needs was primarily brought out as the reason for working. Knowledge of various professions was acquired from family members and acquaintances, however, personal desires regarding profession were mostly related to the vocational school in which learning was taking place. In terms of working it was brought out that work must be

done well and thoroughly, politeness was also considered to be of high importance when working.

The keywords: special educational, vocational choice education, meaning of work

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD.....	5
1.1 Töö käsitlus.....	5
1.2 Töö käsitlus hariduslike erivajadustega noorte seas.....	7
1.3 Kutsevaliku õpe.....	8
1.4 Uurimisprobleem, töö eesmärk ja uurimisküsimused.....	9
2. METOODIKA.....	9
2.1 Valimi kirjeldus.....	9
2.2 Andmete kogumine.....	10
2.3 Andmete analüüs.....	11
3. TULEMUSED.....	11
3.1 Töö tähendus.....	11
3.2 Töötamise põhjused.....	12
3.3 Eneseteadlikkus seoses tööga.....	13
3.4 Teadmised töömaailmast.....	13
4. ARUTELU.....	14
TÄNUSÕNAD.....	15
AUTORSUSE KINNITUS.....	16
KASUTATUD KIRJANDUS.....	17
LISA 1 – intervjuu kava.....	20

SISSEJUHATUS

Eestis on tuhandeid noori, kes ei õpi ega tööta ning kellel puudub nii eri- kui kutseharidus ja seetõttu võib neil olla keerulisem tööturul konkureerida (Kinkar et al., 2019). Sageli võib aga üleminek peale põhihariduse omandamist teise astme haridusse olla suur risk – seda eriti hariduslike erivajadustega noorte jaoks (Kalalahti et al., 2020). Peamisteks probleemideks on üldhariduskooli lõpetanute vähene huvi jätkata enda haridusteed kutseõppeasutuses ja erialaõpingute katkestamine, mida tehakse tihti sellepärast, et eriala ei vasta õppija ootustele (Kinkar et al., 2019).

Kutsevaliku õpe on tasemeõpe, millega valmistatakse noori kutseõppeks ja sellega omandatakse teise kvalifikatsioonitaseme õppeväljundid ning mille ajal moodustavad valikõpingud 70 protsenti ja üldõpe 30 protsenti õppe mahust (Kutseharidusstandard, 2019). Kohustuslikud põhiõpingud sisaldavad erinevaid komponente tööelu, karjääri planeerimise ja õppimisvõimaluste leidmise kohta, kus tulevad näiteks välja tööelu, õpiposiõpe ja kutsetega tutvumine, võtmepädevuste omane õpe ning sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamine (Kinkar et al., 2019).

Töö mängib täiskasvanud inimese elus kesksel rollil, mõjutades muuhulgas tugevalt inimese heaolu ja mina-teadvust, pannes inimest tundma tähtsa ja edasiviiva osana töömaailmast ja ühiskonnast (Cinamon & Gifsh, 2004). Tavapärane haridussüsteem küll julgustab haridusliku erivajadusega noori iseseisvale käitumisele ja otsustamisele, kuid neil jääb puudu teadmisi nii iseseisvast otsustamisest kui tuleviku planeerimisest, professionaalsest iseseisvusest ja motivatsioonist töötada (Zimmerman & Warschausky, 1998).

Kuigi Eestis on varem uuritud erivajadustega inimeste arvamust töö käsitlusest (Järv, 2016), puuduvad autori teada uurimused sellest, kuidas mõtestavad töö käsitlust enda jaoks kutsevaliku õppel õppivad haridusliku erivajadusega inimesed. Sellest lähtuvalt on käesoleva töö eesmärk välja selgitada hariduslike erivajadustega kutsevaliku õppetes õppijate arvamused töö käsitluse kohta.

1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1 Töö käsitlus

Tänapäeva ühiskonna üks tavalisemaid, kuid olulisemaid osasid on töö (Harpaz & Fu, 2002). Töö käsitlust on uuritud erinevate nurkade alt – fookuses on enamasti küsimused nagu milline on töötajate arvates töö tähendus, kuidas erinevad tähendused on seotud erinevate

töökohtadega, kuidas töö tähendus ajas on muutunud ning millised on erinevad uskumused töö kohta (Rosso, Dekas & Wrzesniewski, 2010).

Sarnane lähenemine eeltoodule on ka Morinil (2004), kes toob välja, et töö käsitluse uurimises on kolm peamist vaatenurka:

1. Töö tähtsus inimese jaoks ning selle väärtus indiviidi perspektiivist.
2. Suund – milline on indiviidi suundumus töö suhtes ning mida ta enda töös otsib ja millised kavatsused teda enda tegevustes juhatavad.
3. Seosed – millised on indiviidi ja tema tehtava töö vahelised seosed, kuidas mõjutavad seda tema ootused, väärtused ja igapäevased tegevused töö.

Blustein (2006) kirjutab, et töö esimene funktsioon on tagada inimesele võimalused ellujäämiseks – läbi töö saab inimene rahuldada enda baasvajadused ehk vajadus toidu, vee, riiete, elukoha ja turvalisuse järele. See on omakorda kõlas Maslowi (1968) teooriaga inimeste motivatsioonist, mille kohaselt saavad inimesed täita teisi eesmärke (näiteks eneseteostus) alles siis, kui baasvajadused on täidetud. Töö võib tähendada osade inimeste jaoks võimalust eneseteostusele, teistele võib see aga tähendada kohustust, mis aitab neil täita enda baasvajadused (Wrzesniewski et al., 2003)

Samuti on uuritud seda, kuidas mõjutab töö indiviidi vaateid sellele, millist rolli mängib tema tööelu teistes elu aspektides (näiteks perekond, usk, sõbrad) ning tuuakse välja seda, et töö tähenduslikkus sõltub indiviidi ja tema valitud töövaldkonnast (Rosso et al., 2010). Blustein ja teised (2008) on välja toonud, et töö loob võimaluse tutvuda inimestega, kes võivad omada enda ümber indiviidile sarnast sotsiaal- ja kultuuriruumi – see omakorda võib olla tegur, mis aitab inimesel edukalt erinevate tööga seotud raskustega tegeleda (uute oskuste omandamine, tööstressiga toimetulek).

Töö võib olla ka tegur, mille abil inimene ennast identifitseerib – aitab kaasa enda enesekindluse tõstmisele, enda väärtustamisele (Morin, 2004). Wrzesniewski ja teised (2003) toovad välja, et tööga seotud saavutused aitavad tõsta nii indiviidi enesehinnangut kui ka parandada enda sotsiaalset elu.

Samas võib töö mõjuda ka negatiivselt, eriti juhul kui indiviid tunneb ennast töökeskkonnas väljajäätuna (Blustein et al., 2008). Morin (2004) väidab, et tööl võivad olla negatiivsed mõjud ka siis kui tehtav töö inimest ei kõneta.

Lisaks isiklikule mõjule ja enesearengule on töö viis, kuidas inimene saab panustada tegelikult kogu ühiskonda – see annab võimaluse tunda ennast seotud suurema ringiga kui ainult tema sotsiaalne ring (Blustein et al., 2008).

1.2 Töö käsitlus hariduslike erivajadustega noorte seas

Töö annab indiviidile identiteedi, eneseteostuse võimaluse, suhtlusringi ning aitab tõsta eneseväärtustamist. Sama kehtib erivajadustega inimeste kohta (Tõnisson, 2007). Nota, Ginevra ja Garrieri (2010) kirjutavad, et töötamine on erivajadustega inimeste jaoks väga oluline, kuna see soodustab nii nende edasist karjääri kui ka üldist elukvaliteedi tõusu.

Erivajadustega inimestel aitab endast positiivsemat sotsiaalset kuvandit luua ka väline kaasamine ja suunamine (Zimmerman & Warschausky, 1998) – töötamine on üks võimalustest, kuidas erivajadusega inimesed saavad osaleda avalikus elus võrdväärsena ning seeläbi panna ka enda kaaslasti oma võimeid ja oskusi proovile panema (Tõnisson, 2007; Nota et al., 2010).

Selleks, et töömaailmas orienteeruda tuleb ennast tundma õppida, erinevate võimaluste kohta informatsiooni koguda ning seejärel otsus teha, millises suunas liikuda (Nota et al., 2010). Erivajadustega inimeste jaoks võib selle protsessi keeruliseks teha aga see, et nende infovälja ei jõua sama palju tööga seotud eeskujusid kui teistel, mis omakorda põhjustab väiksemaid võimalusi ja valikuid tööturul (Szymanski, 1999). Kuigi ka erivajadustega inimestel on enda töömaailmaga seotud unistused ja mõtted (Nota et al., 2010).

Kuigi on seadusevastane diskrimineerida inimesi nende erivajaduse tõttu, kohtab seda igapäeva praktikas ikkagi (Shahnasarian, 2001). Sellised limiidid tööturul võivad omakorda mõjutada erivajadustega inimeste otsustusprotsessi – need võivad tekitada irratsionaalseid tundeid enda ka ennast ümbritseva kohta, mis võib põhjustada kahtlusi enda suhtes, kõrgendada otsustusvõimetust ning pikendada aega, mis otsuste vastu võtmisele kulub (Nota et al., 2010).

Enesekäsitlus ja reaalsuse väljakutsed, millega paljud erivajadustega inimesed silmitsi seisavad mõjutavad ka töö käsitlust ning saavutus- ja rahuldustunnet (Shahnasarian, 2001). Khalafbeigi ja teised (2015) on leidnud, et töö annab erivajadustega inimestele võimaluse arendada enda personaalset ja sotsiaalset identiteeti.

Kuigi on leitud, et täiskasvanud inimese üks peamisi rolle ühiskonnas on töötamine, on erivajadustega inimestel keeruline töökohta leida ja hoida (Holwerda et al., 2014). Sageli teevad erivajadustega inimesed n-ö lihttööd, kus on suur risk sellele, et leitakse keegi uus tööd tegema – see võib tekitada kõrgemat riski tööga seotud stressi tundmiseks (Szymanski, 1999).

Tõnisson (2007) on kirjutanud, et puuetega inimestel võib olla küll olemas soov töötada, kuid enamasti jäävad reaalsed oskused madalaks, puudub distsipliin ning nõrgad kohad on ka püsivus ja ajaarvamine.

Neumayeri ja Bleasdale (1996) uuringust selgus, et peamine põhjus töötamiseks erivajadustega inimeste seas on raha, sellele järgnesid sotsiaalsed põhjused, ilma tööta igavleks kodus – nendest vastustest saab eeldada, et tahetakse töötada, et ühiskonda oma panus anda. Sarnased tulemused tulid välja ka Khalafbeigi ja teiste (2015) läbi viidud uuringus.

1.3 Kutsevaliku õpe

Kutsevaliku õpe on ettevalmistav tasemeõpe kutseõppeks ning annab võimaluse omandada teise kvalifikatsioonitaseme õpiväljundid, mis omakorda annab valmiduse õpingute jätkamiseks ning hiljem tööturule sisenemiseks (Kallaste, et al., 2022).

Soomes on kasutusel hetkel sarnane programm, mis keskendub noortele, kes peale põhikooli õpinguid vajavad juhendamist ja toetust langetamaks otsuseid seoses edasise hariduse ja ametiõpingutega ning keskendub otseselt ametialasele haridusele ja treeningule. Soomes on programm jagatud kaheks eraldi osaks, millest üks (VALMA) keskendub õpilaste kutseõppeks ja treeninguteks, kui teine (TELMA) keskendub nende ettevalmistamiseks töö- ja iseseisvaks eluks. (Kalalahti, et al., 2020)

TELMA programm on ka osa üleüldisest individuaalsest rehabilitatsiooni plaanist, mis on ellu viidud tänu koostööle õpilase kohaliku sotsiaälvõrgustiku ja rehabilitatsiooni meeskonna vahel ning aitab muuhulgas välja selgitada vajaliku abi suuruse iseseisvaks eluks (Työhön ja itsenäiseen..., s.a.). Ka Eestis lähtutakse kutsevaliku õppe planeerimisel õpilase individuaalsest toevajadusest, pakkudes õppimist ja arengut toetavaid sekkumisi ning näiteks püstitatud karjäärieesmärkide poole jõudmist toetatakse karjääriplaaniga (Kinkar et al., 2019).

Eestis kutsevaliku õpe puhul kohustuslikud põhiõpingu komponendid seotud karjääri planeerimise, õppimisvõimaluste leidmise ja tööeluga, lisaks moodustab veel soovituslikult 1/3 põhiõpingute mahust õppija individuaalne nõustamisega (Kinkar et al., 2019). Lisaõppe ja kutsevaliku õppe analüüsi lõppraportist (2022) selgub, et kutsevaliku õppe on idee poolest suunatud kõikidele, kuid mitmed koolid seavad sisseastumisel kindlaimaid kriteeriumeid, et tagada õpilaste parem ning võrdsem toimetulek õppekaval.

1.4 Uurimisprobleem, töö eesmärk ja uurimisküsimused

Töö on täiskasvanud inimese elus olulisel kohal, mõjutades muuhulgas tugevalt indiviidi heaolu (Cinamon & Gifsh, 2004). Kuigi haridussüsteem on üles ehitatud julgustama ka haridusliku erivajadusega noori iseseisvale käitumisele ja otsustamisele, jääb õppeprotsessis sageli puudu järgmiste oskuste õpetamisest: otsuste tegemine, enda tuleviku planeerimine, eneseteadlikkus seoses tööga (Dillon, 1993, viidatud Cinamon & Gifsh, 2004).

Varasemalt on Eestis haridusliku erivajadusega inimeste hinnangut töö käsitlusele uurinud Järv (2016). Tema uuris lähemalt töö käsitlust juba töötavata ja mitte töötavate toevajadusega täiskasvanute käsitlust tööle.

Eespool kirjutatust lähtuvalt tekib vajadus paremini aru saada ning mõista hariduslike erivajadustega kutsevaliku õppes õppijate arvamust ning arusaama töö käsitluse kohta. Töö eesmärk on välja selgitada hariduslike erivajadustega kutsevaliku õppetes õppijate arvamused töö käsitluse kohta. Eesmärgi saavutamiseks on püsitatud järgmine uurimisküsimus: Missugused on hariduslike erivajadustega kutsevaliku õppes õppijate arvamused seoses töö nelja aspektiga – töö tähendus, töötamise põhjused, eneseteadlikkus seoses töötamisega, teadmised töömaailmast?

2. METOODIKA

Käesolevas töös on kasutatud hariduslike erivajadustega kutsevaliku õppes õppijate töö käsitluse uurimiseks kvalitatiivset uurimust, mille mõõtevahendiks oli intervjuu. Antud lähenemine võimaldab paremini tõlgendada ning mõista uuritavate kogemusi ja hoiakuid. Uurimistulemuste analüüsimiseks kasutatakse kvalitatiivset sisuanalüüsi. Tegemist on induktiivse lähenemisega – peamine rõhk on andmeanalüüsis seaduspärasuste väljaselgitamisel, vaadeldes erinevaid üksikjuhtumeid (Õunapuu, 2014).

2.1 Valimi kirjeldus

Käesolevas töös on kasutatud sihipärast valimit ehk uuringusse kaasati uurimiseesmärgist lähtuvalt kõige sobivamad küsitletavad (Rämmer, 2014). Uurimus viidi läbi kasutades eesmärgipärast valimit kutsekoolis, kus on rakendatud vähemalt viimasel kolmel aastal kutsevaliku õpet hariduslike erivajadustega õppijatele ja valim moodustati vähemalt pool aastat kutsevaliku õppe programmis osalenud õppijatest.

Valimi moodustasid 12 erivajadusega noort, kes kõik õppisid ühes kutsekoolis ja olid seal õppinud vähemalt pool õppeaastat enne intervjuu läbiviimist. Intervjueeritavad olid pärit

Eesti eri piirkondadest. Kõige noorem õpilane oli 18 ja kõige vanem 22-aastane. Valimi moodustanutest oli megi 75 protsenti ja naisi 25 protsenti.

2.2 Andmete kogumine

Mõõtevahendina kasutati poolstruktureeritud intervjuud. Kõik individuaalsed intervjuud toimusid kooli ja intervjueeritavatega kokkuleppes kutsevaliku õppes osalevatele õppijatele sobival ajal neile loomulikus ja omases keskkonnas. Ennem intervjuude läbi viimist küsiti intervjueeritavatel nõusolekut uuringus osalemiseks ning peale nõusoleku saamist luba kasutada vastuste salvestamiseks diktofoni ja informeeriti intervjueeritavaid nende õigustest ja sellest, et töö autor tagab nende täieliku konfidentsiaalsuse.

Poolsruktureeritud intervjuud kasutati, kuna see annab võimaluse küsida uuritavatel lisaküsimusi ja vajadusel ka küsimuste järjekorda muuta, et suurendada vastuste täpsust ja korrektsust. Lisaks on selline meetod väga hea just HEV inimestega seotud andmekogumisel, kuna neil võib puududa piisav lugemis- ja kirjutamisoskus ja lisaks on poolstruktureeritud- või struktureeritud intervjuud väga levinud intellektipuueteega inimeste hindamises (KaFinlay & Lyons, 2001; Pack, Wallander, & Brown, 1998, viidatud Järv 2016).

Eelnevast tulenevalt on võetud bakalaureusetöö läbiviimiseks uurimisinstrument, mis kirjeldab töö käsitlusega seotud arvamusi intellektipuueteega inimeste hulgas neljast aspektist: töö tähendus, selle tegemise põhjused, teadmised töömaailmast ja eneseteadlikkus seoses töötamisega. Nende aspektide uurimiseks on kasutatud poolstruktureeritud intervjuu kava mille on välja töötanud Cinnamon & Gifsh (2004). Eesti oludele vastavaks ja keeleliselt korrektseks tegi selle Järv (2016), kes lasi inglise keele filoloogil tõlkida küsimused eesti keelde, seejärel inimesel, kes polnud varasemalt küsimustega kokku puutunud uuesti tagasi inglise keelde ja võrdles saadud tulemusi omavahel ning kohandades tulemuse Eesti oludele.

Andmekogumisel ja intervjuud läbi viies järgiti ka Tartu Ülikooli eetikaveebis välja toodut, et teadustöökis informatsiooni kogudes ei tohi kahjustada osalisi ja tuleb erilist tähelepanu pöörata märksõnadele: ausus, privaatsus, anonüümsus ja konfidentsiaalsus. Igas inim-uuringus tuleb uuritavaid informeerida kõigest uuringuga toimuvast ja nad peavad olema vabatahtlikult nõus selles osalema ning andmete kogumiseks tuleb valida kõige sobivam meetod (Eetikaveeb, 2020). Kõigile uuringus osalejatele selgitati ka andmete kogumise ja analüüsiga seonduvat, ning milleks andmeid kogutakse.

2.3 Andmete analüüs

Andmete analüüsimiseks kasutati kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi meetodit. Seda meetodid sai antud töös hästi kasutada, kuna see laseb tekstis keskenduda sisule ning kontekstilisele tähendusele, kuna keskendub keelele kui kommunikatsioonivahendile (Laherand, 2008).

Intervjuud transkribeeriti käsitsi, kuna mitme intervjuueeritava kõne oli kohati raskesti mõistetav ning seetõttu oli erinevate transkribeerimis programmide kasutamine välistatud. Andmeid analüüsid ja intervjuusid transkribeerides asendati esimese asjana konfidentsiaalsuse tagamiseks kõikide isikute ja asutuste nimed, mis tekstist välja tulid. Kõik transkriptsioonid vormistati MS Word keskkonnas, ning transkriptsiooni keskmine pikkus ühe intervjuueeritava kohta (Times New Roman kirjastiil, kirjamärgi suurus 12 p ja 1,5 reavahe) tuli 2 lehekülge.

Seejärel andmed kodeeriti kasutades induktiivset sisuanalüüsi andmeanalüüsiks. Induktiivset sisuanalüüsi oli antud töö puhul hea kasutada, kuna selle puhul luuakse kategooriad andmetest (Elo & Kyngäs, 2008). Näiteks vastusest küsimuse „Kas sa tahaksid töötada? Miks?” välja tulnud kood „*tahan töötada, et oma raha saada*” paigutati kategooriasse „*finantsilised põhjused*” ning kood „*jah, et targaks saada*” kategooriasse „*sisemine motivatsioon*”.

3. TULEMUSED

Töös on uuritud õppijate arvamused seoses töö nelja aspektiga - töö tähendus, töötamise põhjused, eneseteadlikkus seoses töötamisega ja teadmised töömaailmast. Tulemused on välja toodud antud teemade kaupa, ning neid ilmestavad tsitaadid intervjuudest, mis on esitatud kaldkirjas ning mille järel on välja toodud intervjuueeritava koondnimetus.

3.1 Töö tähendus

Töö tähenduse kohta andsid hariduslike erivajadustega kutsevaliku õppes õppijad vastuseid mitmetest erinevatest kategooriatest, kuid kõige sagedamini seostus see neile õpitava eriala ja kutsekooliga üldisemalt.

See töö... puutöö. (Intervjuu 3)

Mainiti erinevaid töid, mida erialaga seoses tehti, erinevaid õppeaineid kui ka seda, et töö tähendab nende jaoks õppimist. Lisaks tuli kahel juhul välja ainult aspekt, et töö on koht, kus vanemad käivad.

Vanemad jah käivad mul tööl. (Intervjuu 2)

Mitmel juhul toodi välja, et töö tähendab töö või erinevate asjade tegemist ning toodi välja, kui hea see tegevus on.

Töö on väga hea noh. (Intervjuu 1)

Lisaks toodi ühel juhul välja töö juriidilist poolt, kus mainiti töötingimusi ning lepinguid. Kokku kolmel juhul tunnistati, et nad ei tea, mida töö tähendada võiks või saadi vastuseks lihtsalt vaikus.

Töölepingu lugemist siis näiteks. Ja töötingimusi. (Intervjuu 9)

3.2 Töötamise põhjused

Vastused küsimusele, miks inimesed töötavad, tulid enamikel juhtudel sarnased ning need olid kõik seotud materiaalsete vajaduste rahuldamisega.

Vaja on ju raha teenida, siis saab süüa osta, riided tuleb osta ja raha pean koguma.

(Intervjuu 2)

Veel märkis üks vastanud, et lisaks palgale saab töötades ka targemaks. Ühest vastusest välja, et töötamine võib aidata ka kauem elada. Toodi ka välja ühiskonna survest lähtuv asjaolu.

Siis ei aja teisi nii närvi (Intervjuu 10)

Küsimusele, kas soovitakse ka ise töötada, tulid ainult positiivsed vastused, kuid uurides vastanute töötahte põhjuseid sai selgeks, et esines juhuseid, kus siiski töötada ei soovitud ja muudeti oma vastust.

Oma töötamise põhjuste osas läksid aga vastused eri suundades. Osadel juhtudel soovisid vastanud töötada sisemisest motivatsioonist. Olgu selleks motivaatoriks siis tahe saada targaks, armastus eriala vastu või suur soov teha mingit muud kindlat tööd.

Sest, et noh. Saan targemaks...(Intervjuu 11)

Finantsilistel kaalutlustel taheti tööle asuda kahel korral. Ühel juhul oli intervjuueeritav nõus tegema küll tööd, kuid ainult kerget. Vastukaaluks oli ka soov teha tööd just sellepärast, et see on raske. Välja tuli soov teha tööd ka tänu välisele motivatsioonile.

Jah, ema ütles ka, et poiss peaks küll töötama. (Intervjuu 1)

Enim meeldiva välja toomine töötamise juures osutus intervjuueeritavatele keeruliseks küsimuseks, millele ei osanud vastata peaaegu pooled intervjuueeritavad. Välja tuli aga järjekordselt materiaalne motiveeritus töötamiseks ja soov teha erialaga seotud või muid

kindlaid tegevusi, mis vastanutele isiklikult meeldisid. Kõige meeldivama aspektina töötamise juures toodi välja ka tegevusi kutsekooli keskkonnast, näiteks töölehtede täitmist.

3.3 Eneseteadlikkus seoses tööga

Kui intervjueeritavate käest uuriti ametite kohta, millega nad tahaksid tegeleda, siis selgus, et kõige populaarsemad ametid olid seotud kutsekooliga, milles kutsevaliku õppes oldi. Lisaks vastanute praegusele õppeasutusele toodi välja ka töid, mida varasemalt teiste õppeasutuste proovitud ning neile rohkem meeldisid.

Olen proovinud katsejānesena kaubandust (Intervjuu 9)

Välja toodi ka ametid, millega kokkupuuted olid tekkinud läbi huvihariduse – näiteks näitleja ja muusik. Oli ka neid, kes ei olnud veel sellele mõelnud ja tunnistasid, et nemad ei tea, mis tööd nad tulevikus teha soovivad.

Ma mõtlesin muusikuks või näitlejaks, aga kumma ma valiks... (Intervjuu 1)

Põhjendust sellele, miks tahetakse varasemalt mainitud ametid omandada ei osanud mitmed vastanud tuua. Nende põhjendused, kes vastasid, olid enamuses tingitud sisemisest motivatsioonist. Kui taheti saada koristajaks, siis oli näiteks peamiseks põhjuseks antud ameti valimise juures puhtuse ja korra armastus.

Mulle meeldib kui on puhas, kui kodus läigib. (Intervjuu 2)

Veel toodi põhjendustena välja varasemaid kokkupuuteid konkreetsete ametitega, kuid juhtus ka seda, et kui eelmisele küsimusele ameti kohta toodi midagi konkreetset välja, siis põhjendades otsustati, et ikkagi ei soovita tööd teha.

3.4 Teadmised töömaailmast

Ameteid puudutavad teadmised olid vastanutel suhteliselt erinevad. Kui osadel juhtudel ei toonud intervjueeritavad ametid välja, siis kõige rohkem toodi neid välja neli. Valdkondi, kuhu need kuulusid tuli kokku välja viis ning nendeks olid: pääste ja tervishoid, haridus, ehitus, teadus ning erinev käsitöö. Kõige populaarsemad vastused olid politseinik ning ehitusvaldkonda kuuluvaid ametid – elektrik ja ehitaja. Erialaga seotud ametid mainiti kahe vastaja poolt.

Noh need on elektrik [...]. Vahel ta ei ole elektrik, ta on nagu politseinik ka. /Nimi/ on liiga väike selle politseiametnikuks ja tuletõrje ja. (Intervjuu 11)

Kui uuriti, kust teadmised erinevate ametite kohta pärinevad, siis paljudel juhtudel informatsiooniallikat ei nimetatud. Peab aga ära märkima, et mitmel juhul tuli intervjuust välja, et nad antud ametitest teadlikud läbi tuttava inimese, kes antud erialal töötab.

Toodi välja, et on ametitest ollakse teadlik ka tänu oma tuttavatele, kes erinevaid töid teevad. Märgiti ka, et antud ametitest ollakse teadlikud tänu perekonnale ja oma õppeasutusele. Informatsiooni allikana toodi veel välja televiisor, kus antud ametitegijad (näiteks politseinikud) pidevalt kajastatud on.

Vastused selle kohta, kuidas inimene peaks oma tööd tegema olid enamuses konkreetsed. Kõige populaarsemad vastused sellele küsimusele olid ühesõnalised positiivsed omadussõnad “hästi” ja “korralikult”. Toodi ka välja, et oma tööd tuleb teha rõõmsa meelega ja tublilt. Rõhutati seda, et oma tööd tuleb teha nii, nagu on öeldud ja piisavalt hästi, et töötuks ei jääks. Ära märgiti veel see, et töötamine võib inimese ära väsitada. Küsimusele ei osanud vastata kaks noort.

Tehakse palju tööd ja ollakse väsinud iga kuu. (Intervjuu 11)

Tööl käitumise kohta tuli välja, et kõige olulisem on olla viisakas. Nii vastas küsimusele üks kolmandik vastanuist. Sarnaselt küsimusele, kuidas peaks inimene tööd tegema, tuli ka siin mitmes vastuses kasutusele sõna “hästi”. Välja tuli veel töö kvaliteeti puudutav faktor, et tööl peaks käituma rahulikult ning ei tohi kogu aeg kiirustada. Lisaks see, et tööl tuleb olla tubli ja pahandusi ei tohi teha.

Ilusti. Tublisti. Et ei teeks pahandusi. (Intervjuu 12)

4. ARUTELU

Erivajadustega inimeste jaoks on töötamine väga oluline – see soodustab nii nende edasist karjääri kui üldise elukvaliteedi tõusu (Nota et al., 2010). Antud bakalaureusetöö jaoks läbiviidid intervjuudest selgus, et hariduslike erivajadustega kutsevaliku õppes õppijatele seostub töö kõige sagedamini õpitava eriala ja kutsekooliga üldisemalt.

Szymanski (1999) on välja toonud, et erivajadustega inimeste infovälja ei pruugi jõuda sama palju tööga seotud eeskujusid, mistõttu võivad neil olla tööturul olla väiksemad võimalused ja valikud. Seda ilmestab see, et paljud intervjuueeritavad oskasid tööd lahti mõtestada läbi tööde, mida teevad nende vanemad või teised pereliikmed.

Läbi pereliikmete ja tuttavate tulid ka teadmised erinevate ametite kohta. Lisaks toodi välja ameteid, mida on nähtud näiteks televiisorist. Ametitest, millega sooviti ise tegeleda,

olid enamuses seotud erialaga, mida parasjagu kutsevaliku õppes õpiti või mida oldi varem mõnes teises kutsekoolis (kutsevaliku õppe raames) õpitud.

Intervjuudest selgus, et peamiseks töötamise põhjuseks peetakse materiaalse soovide ja vajaduste rahuldamist. Seda kinnitavad mitmed varasemad uuringud (Neumayer ja Bleasdale, 1996; Khalafbeig et al., 2015; Järv, 2016), kus on leitud, et raha on üks peamisi põhjuseid, miks erivajadusega inimesed ise töötavad või miks nende arvates teised tööl käivad.

Siiski on oluline märkida, et raha peeti intervjueritavate arvates teiste inimeste peamiseks töötamise põhjuseks. Nende enda jaoks see seda suures osas ei tähendanud – ainult väike osa valimist tõi töötamise põhjuseks raha. Tööle soovisid minna enamus uuringus osalenud õpilased, kuid nende põhjused varieerusid ning kindlat suunda otseselt välja ei kujunenud. Küll aga saab osasid vastuseid seostada sisemise motivatsiooni ja eneseteostusega, millest on kirjutanud Wrzeniewski ja teised (2003). Materiaalne motiveeritus käis läbi veel siis, kui intervjueritavatelt uuriti, mis neile töötamise juures kõige rohkem meeldiks.

Tõnisson (2007) on küll välja toonud, et puuetega inimestel on töö tegemise soov ja tahe, jääb neil sageli puudu distsipliinist, püsivusest ja ajaarvamise oskusest. Intervjueritavatel oli aga ühine arusaam – tööd peab tegema hästi ja korralikult, käitudes samal ajal viisakalt, hästi ning kiirustamata.

Peamise piiranguna näeb töö autor kvalitatiivse uuringu eripära, mis raskendab tulemuste üldistamist kõikidele kutsekoolidele, kus on kasutusel kutsevaliku õpe. Lisaks sellele saab piiranguna välja tuua osade uuritavate raskesti mõistetava kõne, mis raskendas kogu info täpset kätte saamist intervjuusid transkribeerides.

Edaspidi saaks uurida töö käsitlust erivajadustega inimeste seas, kes on pärast kutsevaliku õppe lõpetamist jäänud erialale kindlaks ja on kooli lõpetamas. Teise võimalusena näeb töö autor uurida teemat läbi kooli- ning tugipersonali pilgu.

TÄNUSÕNAD

Käesoleva töö autor soovib tänada juhendajat Kristi Kõivu ja Liina Leppa igakülgse abi ning kannatlikkuse eest, ilma milleta see töö ei oleks valminud. Lisaks soovitakse tänada kõiki uuringus osalejaid.

AUTORSUSE KINNITUS

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Lauri Ratas /allkirjastatud digitaalselt/

KASUTATUD KIRJANDUS

Blustein, D. (2006). *The psychology of working: a new perspective for career development, counseling, and public policy.* (1st ed.) New York: Routledge

Blustein, D. L., Kenna, A. C., Gill, N. & DeVoy, J. E. (2008). The psychology of working: a new framework for counseling practice and public policy. *The Career Development Quarterly*, 56(4), 291-384. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1002/j.2161-0045.2008.tb00095.x>

Cinamon, R. G., & Gifsh, L. (2004). Conceptions of work among adolescents and young adults with mental retardation. *The Career Development Quarterly*, 52(3), 212-224

Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing*, 62(1), 107-115.

Harpaz, I. & Fu, X. (2002). The structure of the meaning of work: A relative stability amidst change. *Human Relations*, 55(6), 639-667. <https://doi.org/10.1177/0018726702556002>

Holwerda, A., Brouwer, S., Boer, M.R., Groothoff, J.W. & Klink, J.J.L. (2014). Expectations from different perspectives on future work outcome of young adults with intellectual and developmental disabilities. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 25, 96-104.

Järv, K. (2016). *Intellektipuudega inimeste arvamused töö käsitusest kaitstud tööga hõivatud ja mittehõivatud gruppide näitel* [magistritöö, Tartu Ülikool]. DSpace. Külastatud aadressil <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/05c9c56d-c0a1-4dc6-bab9-8567a6bb53e0/content>

Kalalahti, M., Niemi, & A. M., Varjo, J., Jahnukainen, M (2020). Diversified transitions and educational equality?: Negotiating the transitions of young people with immigrant backgrounds and/or special educational needs. *Nordic Studies in Education*, 40(1), 36–54.

Kallaste, E., Lang, A., Rentel, A., Räis, M.L. & Sõmer, M. *Lisaõppe ja kutsevaliku õppe analüüs*. [lõpparuanne, Eesti Rakendusüuringute Keskus Centar]. Haridus- ja teadusministeerium. Külastatud aadressil [https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2023-01/Lõppraport%20\(1\).pdf](https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2023-01/Lõppraport%20(1).pdf)

Khalafbeigi, M., Shahbolaghi, F.M., Rassafiani, M, Haghgoo, H-A. & Taherkhani, H. (2015). The meaning of work in people with severe mental illness (SMI) in Iran. *Medical Journal of the Islamic Republic of Iran*, 29. 212-224.

- Kinkar, V., Piiskop, K. & Nõmmiste, Ü. (2019). *Kutsevaliku õpe: Kellele, miks, kuidas?*. Kutsevaliku õppe tugimaterjal. SA Innove
- Kutseharidusstandard (2019). *Riigi Teataja I*. Külastatud veebiaadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/128082013013?leiaKehtiv>
- Laherand, M. L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk, 384.
- Maslow, A.H. (1968). *Toward a psychology of being* (2nd ed.). New York: Van Nostrand
- Morin, E. M. (2004, 20. august). The meaning of work in modern times. [Konverents]. 10th World congress on human resources management, Rio de Janeiro, Brazil. Külastatud aadressil <https://uiamaket.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/03/estelle-2004-the-meaning-of-work-in-modern-times-pdf.pdf>
- Neumayer, R., & Bleasdale, M. (1996). Personal lifestyle preferences of people with an intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 21(2), 91–114. <https://doi.org/10.1080/13668259600033071>
- Nota, L., Ginevra, M.C. & Carrieri, L. (2010). Career interests and self-efficacy beliefs among young adults with an intellectual disability. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 7(4), 250-260. <https://doi.org/10.1111/j.1741-1130.2010.00274.x>
- Rosso, B. D., Dekas, K.H. & Wrzesniewski, A. (2010). On the meaning of work: a theoretical integration and review. *Research on Organizational Behavior*, 30, 91-127. <https://doi.org/10.1016/j.riob.2010.09.001>
- Rämmer, A. (2014). *Valimi moodustamine*. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Külastatud aadressil <https://samm.ut.ee/valimid/>
- Shahnasarian, M. (2001). Career rehabilitation: integration of vocationalrehabilitation and career development in the twenty-first century. *Career Development Quarterly*, 49, 275–283.
- Szymanski, E. M. (1999). Disability, job stress, the changing nature of careers, and the career resilience portfolio. *Rehabilitation Counseling Bulletin* 42(4), 279-289. Külastatud aadressil <https://web-p-ebsohost-com.ezproxy.utlib.ut.ee/ehost/detail/detail?vid=4&sid=cd6454a3-0e01-457b-9dcf-c2191ab687f5%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=EJ600816&db=eric>

Zimmerman, M.A. & Warschausky, S. (1998). Empowerment theory for rehabilitation research: conceptual and methodological issues. *Rehabilitation Psychology*, 43(1), 3-16

Tartu Ülikooli eetikaveeb (2020). Vaadatud 16.12.2020

<https://www.eetika.ee/et/teaduseetika/teadustoo>

Tõnisson, U. (2007). *Puuetega inimeste töötamine meil ja mujal töökeskuste kaardistamine Eestis 2006. a.* [Projekti raport, Eesti Psühhosotsiaalse Rehabilitatsiooni Ühing]. Külastatud aadressil <https://www.yumpu.com/xx/document/read/14978607/puuetega-inimeste-tootamine-meil-ja-mujal>

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus TELMA. (s.a.)

<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/tyohon-ja-itsenaiseen-elamaan-valmentava-koulutus-telma>

Wrzesniewski, A., Rozin, P. & Bennet, G. (2003). Working, playing, and eating: Making the most of most moments. In C. L. M. Keyes & J. Haidt (Eds.), *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived*. 185-204. American Psychological Association.

<https://doi.org/10.1037/10594-008>

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja Kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool

LISA 1. Intervjuu kava

- Üldandmed

Kui vana Sa oled?

Kus sa elad?

Mis kooli sa lõpetanud oled?

- Töö tähendus

1. Mida tähendab Sinu jaoks töö?

- Töötamise põhjused

2. Miks inimesed töötavad?

Lisaküsimus:

Kas sa tahaksid töötada?

Miks?

Mis Sulle töötamise juures kõige enam meeldiks?

- Eneseteadlikkus seoses töötamisega

3. Kas on teatud amet, millega Sa tahaksid tegeleda?

4. Miks Sa tahaksid omandada seda ametit?

- Teadmised töömaailmast

5. Missuguseid ameteid Sa tead?

Lisaküsimus: Kust Sa nende ametite kohta teada oled saanud?

6. Kuidas peaks inimene tööd tegema?

7. Kuidas peaks inimene tööl käituma?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Lauri Ratas,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Töö käsitus hariduslike erivajadustega kutsevaliku õppes õppijate hinnangul!, mille juhendaja on Kristi Kõiv.

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Lauri Ratas

16.05.2024